

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 2

ТЕКСТИЛНИ ЛЕНТИ ОТ НЕКРОПОЛА НА ЦЪРКВАТА „СВ. СОФИЯ“ В СОФИЯ, ПРОУЧЕН ПРЕЗ 1910 ГОДИНА

Иван ЧОКОЕВ

TEXTILE BRAIDS FROM THE CEMETERY OF “SAINT SOPHIA” CHURCH IN SOFIA, EXCAVATED IN 1910

Ivan CHOKOEV

Abstract: *This work presents the results from the analysis of the textile braids found out during the archaeological excavations one hundred years ago. The total length of the braids is approximately 160 cm. Their average width is about 7,5 cm. The braids are made of silk in tabby weave and are decorated with metal thread embroidered Õ-shaped ornaments. They are dated in 14th century.*

Key words: *archaeological textile, mediaeval textile, silk, braid, metal threads.*

През 2004 г. доц. д-р М. Ваклинова и д-р Й. Гатев от НАИМ – БАН ми предадоха текстилни материали от разкопките на църквата „Св. София“ в столицата¹, проведени от проф. Богдан Филов. Във втората половина на 1910 г. той проучва 35 първични средновековни гроба във вътрешността на църквата, като в 10 от тях открива различни тъкани². Повечето текстилни материали са отбелязани в публикацията, излязла скоро след разкопките, най-общо като „*парчета от изгнила материя*“. Все пак се срещат, макар и малко, и по-точни определения за някои изделия, които са се различавали от другите намерени тъкани, сравнително еднакви на вид след вековете престой в земята [Филов, Б. 1913, с. 88–95].

Оказа се, че предоставените ми текстилни материали са претърпели няколко реставраторски намеси през годините. При първата консервация, вероятно скоро след разкопките, текстилните фрагменти са били закрепени върху картон (обр. 1а). През 70-те години на ХХ в. за ново подреждане на експозицията в Археологическия музей част от тъканите отново са били консервирани и пренесени на нова основа – твърда подложка, облечена в кафяв текстил (обр. 1б). След 10–15 години е последвало поставяне на най-големите и атрактивни сърмени фрагменти между плексигласови листове. Фрагменти от една и съща материя бяха сложени на различни места и смесени с друг вид текстил. Всички предадени ми текстилни материали бяха наново реконсервирани и ререставрирани в Лабораторията за консервация и реставрация на Регионален исторически музей – Велико Търново, а наблюденията си върху част от тях публикувах преди време³.

¹ За доверието и възможността да публикувам резултатите от проучването изказвам признателност на доц. д-р Маргарита Ваклинова и пред паметта на д-р Й. Гатев.

² В предишна публикация съм отбелязвал че гробовете, в които са открити текстилни материали, са 9 [Чокоев, И. 2006, с. 8]. Оказва се обаче, че те са 10, тъй като над гробница ХХ е имало по-късен гроб с текстилни материали, на който гроб не е дадена номерация [Филов, Б. 1913, с. 82–83]. За него и неговото съдържание вж. по-долу в този текст.

³ Чокоев, И. 2011, с. 27–35. Всяка следваща консервационна намеса предоставя нови възможности за изследване на тъканите и въобще на културните паметници.

Тук представям резултатите от изследването на друга част от тъканите, открити през 1910 г. в църквата „Св. София“. Това са тесни лентички – ширити, украсени със сърмен орнамент. Част от тях са били закрепени с помощта на фина телчица върху картон (обр. 1а). Лицевата повърхност на ширитите бе силно замърсена от дебел слой прах. Обратната страна е доста по-чиста, което показва, че нежеланите натрупвания до голяма степен са резултат от непокриването на материалите по подходящ начин при тяхното експониране или съхраняване⁴. Краищата на повечето фрагменти бяха равномерно отрязани. Следите от срязване подсказват, че то най-вероятно е извършено заради експонирането. Подобно оформящо подравняване често се наблюдава при по-старите реставрации на археологически текстил. Материалите изглеждат са били сравнително здрави при откриването, след като за излагането им са били прикрепени с метални телчици към твърдата подложка.

Върху картонената подложка бяха подредени пет фрагмента от лентички. Не може да се установи точно как са били открити – дали е била една лентичка или няколко, тъй като при реставрацията е извършено посоченото нарязване. Върху гърба на картона е отбелязано: „Св. София“/ Гроб XIX граден с/ тухли, в централния/ кораб, до бордюра на/ левите пиласстри/ открит на 23 XI 1910 г.“. От старите подложки се разбира, че по време на разкопките за гробниците, които са антични, и за гробовете, които са средновековни, се дава единна номерация с латински цифри, вероятно по реда по-скоро на попадането на обекта, отколкото на самото му проучване⁵. В публикацията обаче гробниците и гробовете са разделени в номерацията: за гробниците тя остава с латински цифри, докато гробовете вече са отбелязани с арабски и номерацията започва от 1.

По-подробно се спрях на този проблем, тъй като той много намалява възможностите за установяването на местонамирането по гробове на оцелелите текстилни материали. Така от монографията установяваме, че гроб № 19 е открит на 27 октомври 1910 г. В него са намерени сребърен пръстен, две бронзови сферични копчета, фрагменти от бронзова лента, малка деструктирала дървена иконка, но не са отбелязани текстилни материали [Филов, Б. 1913, с. 91–92].

Другият възможен път за ориентиране, и като че ли по-сигурен, е да се потърси гробът по дата – 23 октомври 1910 г., както е отбелязано върху гърба на старата подложка. В списъка на гробниците и гробовете в публикацията намираме, че на тази дата е открита само една гробница, но тя е под № XX [Филов, Б. 1913, с. 107]. Гробницата е била изградена от тухли, което, както и местонамирането ѝ, показано на схемата в монографията [Филов, Б. 1913, табл. IX], съвпада с цитираното пояснение върху гърба на старата подложка. По-нататък в публикацията е отбелязано: „В гробницата се оказа само един съвсем изгнил скелет на възрастен човек с главата на запад. Той е бил поставен вероятно в дървен ковчег, понеже се намериха няколко груби големи гвоздеа от желязо“. Сред инвентара са: „парчета от тънка копринена материя без шарки; груба материя със златни нишки (сърма); парчета от по-хубава сърмена материя с шарени ивици по нея; 2 бронзови топчести копчета (диаметър около 9 мм)“. Б. Филов обобщава в края на записките за гробница № XX: „Всички тези предмети произхождат вероятно от някой разрушен по-късен гроб, който се е намирал над гробницата.“ [Филов, Б. 1913, с. 82–83]. Всъщност този късен гроб е на възрастния индивид, погребан в ковчег, и откритият цитиран инвентар е от този гроб. При копаенето през Средновековието на поредната гробна яма са се натъкнали на античната гробница и след разчистването ѝ вътре са положили ковчег с тялото на споменатия възрастен човек. Този гроб обаче не е прехвърлен към описаните в публикацията други гробове и описанието на откритите в него материали, както забелязваме, е останало в описанието на гробница № XX. От друга страна, ако се върнем към отбелязаните от Б. Филов текстилни материали, донякъде се затрудняваме да идентифицираме някои от тях с разглежданите от нас ширити. Все пак записаната като „груба материя със златни нишки (сърма“) може да сравним с нашите ленти (ширити). Наистина техният вид, благодарение на дебелината

⁴ Все пак трябва да се отбележи, че обратната страна на тъканите, откривани в гроб, обикновено е по-чиста от лицевата: тъканта често лежи върху други текстилни материали или кост. Например, въпреки че много малко пръст бе проникнала в гробна камера от кърджалийската средновековна църква „Св. Йоан Продром“, върху най-горния пласт тъкани имаше слой механични замърсители, докато долната им страна бе сравнително чиста [Чокоев, И. 2013, с. 19–26, 33–34].

⁵ За това говори разбърканият ред на номерацията спрямо отбелязаните календарни дни в списъка на гробниците и гробовете, публикуван в монографията [Филов, Б. 1913, с. 107–108].

на нишките, от които са изтъкани, изглежда донякъде груб. Въпросите стават още повече, като се вземе предвид, че върху тази стара картонена подложка са били закрепени и останките на два гайтана, или по описанието на Б. Филов – кордони. А те, както вече сме отбелязали в друго изследване, би трябвало да произлизат от гроб № 5. Тези кордони фигурират в монографията на Б. Филов при описанието на гроб № 5 и освен това са илюстрирани. Разликата между рисунката и запазените екземпляри е, че техните обемни сърмени плетеници не са достигнали до нас. Все пак при изследването бяха установени следи от тях [Филов, Б. 1913, с. 89, обр. 79; Чокоев, И. 2012, с. 299–301]. Самият гроб № 5 е твърде забележителен, тъй като в него е намерен много качествено изпълнен масивен златен пръстен печат с надпис „Витомиров пръстен”. И. Йорданов предполага, че този Витомир е същото лице, споменато в надписа от Боянската църква, като баща на Алдимир (†1346 г.) [Дуйчев, И. 1944, с. 127; Иванов, Й. 1911, с. 8–10, табл. I₅].

Друга част от тези лентички – 4 на брой – при повторната реставрационна намеса са били закрепени с помощта на адхезив към твърда подложка (обр. 1b). Те бяха в много по-добро състояние, запрашването е отстранено, но голяма част от металната обвивка на сърмата е опаднала. На подложката е закрепено още едно текстилно изделие – тънко шнурче. Върху гърба на подложката е записано, че тези материали произхождат от гроб № 3⁶. Справката в публикацията за този гроб показва обаче, че в него не са открити текстилни материали, а само са били поставени вторично човешки кости [Филов, Б. 1913, с. 89, 107]. Така и от тези кратки бележки не става ясен произходът на лентичките, които ни интересуват. Приемаме условно, че всички еднакви на вид лентички от двете подложки са намерени в един гроб, поради което при последната реконсервация и ререставрация, извършена от нас, те бяха представени заедно⁷.

Фрагментите от разглежданите ленти са 9 с обща дължина около 1620 мм (290 мм, 260 мм, 2 x 240 мм, 185 мм, 155 мм, 2 x 85 мм, 80 мм). Широчината на изделието дори в един фрагмент не е постоянна величина, а се мени от 6,2 до 7,9 мм. Все пак този параметър варира най-вече около 7,0–7,5 мм.

В тесните ленти – ширити, са вложени копринени и сърмени нишки (обр. 2). Лентите са изтъкани в сплитка лито от копринени нишки, като основата и вътъкът са с еднакви параметри (обр. 3). Дебелината им е около 0,5–0,6 мм. Всяка нишка се състои от две пресукани помежду си в посока S копринени нишки, които са с дебелина около 0,25 мм и Z сук. Разликата в гъстотите на тъкане на двете системи преди не е много голяма – на основата е 22–23 н./см, а на вътъка – 19–20 н./см. Днес изделието е с кафяв цвят.

При разкопките от 70-те и 80-те години на ХХ в. в септични ями на лондонски средновековни квартали, разположени край р. Темза, са открити десетина тесни копринени ленти, изтъкани в сплитка лито⁸. Девет са намерени в ями, отнесени към последната четвърт на XIV в., а една произхожда от яма, датирана в първата половина на XV в. Лондонските ленти са с широчина от 8 до 13 мм, като четири от десетте са широки 8–9 мм. Нишките, вложени в тях, по изработка са същите като нишките на разглежданото изделие от църквата „Св. София“: две копринени нишки със Z сук са пресукани помежду си в посока S. Гъстотата на вътъчните нишки на лондонските ленти варира от 13 до 30–34 н./см, но в повечето случаи (7) тя е между 13 и 19 н./см. В лентичката от София видяхме, че гъстотата на вътъка е 19–20 н./см. Разликата в гъстотата на основите на лондонските примери и съответно софийската лентичка обаче е голяма. Докато на софийската гъстотата е 22–23 н./см, на лондонските варира между 28 и 50 н./см, като в половината случаи тя е над 40 н./см. Явно в лондонските е влагана по-фина нишка, а това е олекотявало копринения продукт и съответно е сваляло цената. Вложената по-фина основа на лондонските ленти е определило и голямото съотношение между основа и вътък, което варира между 1,6 и 3,7, като в повечето от половината случаи е над 2,5. Все пак в два случая съотношението е около 1, донякъде подобно на това на софийската лента – 1,25, но пък гъстота на лондонските е 30–32. Обобщено може да се каже, че софийската лента показва близост с лондонските примери в гъстотата на вътъка и то към по-горните стойности, но гъстотата на основата ѝ е по-малка, като в повечето случаи е доста по-малка.

⁶ На гърба е отбелязано: *гр. III/п. 9 оп. гол./ гроб 3.*

⁷ Все пак остава някаква възможност лентичките да са от два гроба, но в случая това не е от значение, тъй като не може да се установи различните материали от кой гроб произлизат.

⁸ Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 141–142, tabl. 14. Поради високите подпочвени води в тези земни пластове са се запазили, макар и частично деструктурирани, много органични материали [Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 1–4].

Използването на коприна за производството на тесни текстилни изделия, както отбелязват английските изследователи, не е случайно. Копринените нишки били предпочитани, тъй като природната им здравина и еластичност ги правела по-подходящи, но е използвана, разбира се, и вълнена, и ленена прежда. За да се подсили здравината на изделието, копринените нишки се пресуквали, в случая за тъканите ленти, от две нишки, също със сук [Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 130].

Вложената в лентичките от некропола на църквата „Св. София“ сърмена нишка е от „предения“ тип – копринената сърцевина е обвита с позлатена сребърна лентичка. Копринената сърцевина е с дебелина около 0,3 мм и има S сук. Широчината на металната лентичка е около 0,2 мм, но има и по-широки участъци. Дебелината на сърмената нишка е около 0,35 мм. Металната обвивка на много места е опадала. В малко участъци се наблюдава златното покритие на среброто, тъй като то е корозирало, а отделеното от сребърния хлорид елементно сребро е оцветило в сиво-виолетово-черно минералните продукти върху метализираните нишки. В черно се е обагрила и тъканта около сърмените елементи. При втората консервация голяма част от металната обвивка на сърмените нишки е опадала и оформените от тях орнаменти изглеждат като копринени. Все пак на обратната страна на лентичката металната обвивка на сърмените нишки е много по-запазена.

Със сдвоена сърмена нишка е образувана X-образна релефна украса върху копринените лентички (обр. 4). X-образните елементи, или диагонални кръстчета, са квадратни с размери около 5–6 мм. За да се оформи орнаментът, метализираната нишка е преплитана, но на определени места тя преминава под коприната и така е закрепвана към нея (обр. 2, 5). По този начин е ушита сложна везба, като орнаментът същевременно е и оплетен. Тези сърмени елементи – диагонални кръстчета – са разположени на около 3–4 мм едно от друго.

Подобни сърмени елементи идентифицира В. Инкова върху челната кост на черепа и около него от гроб № 39, открит край църквата „Св. Четиридесет мъченици“. В гроба е намерен пръстен печат с надпис „Калоянов пръстен“, поради което гробът е известен като Калоянов. С редуващи се сърмени и копринени диагонални кръстчета е извезана шевица, широка около 30 мм (обр. 6). Използвани са червени копринени и съответно предени сърмени нишки, в които са вложени копринена сърцевина и позлатена сребърна лентичка. Разположените в два реда диагонални кръстчета са с разширени (пресечени) рамене. Кръстчетата са квадратни, със страни около 12 мм [Инкова, В. 1979, с. 12–23, обр. 5–11]. Внимателният оглед показва тяхната голяма близост с тук проучваните от софийския гроб (обр. 4, 6). Всяко сложно кръстче от търновския гроб № 39 може да се разглежда като изградено от четири кръстчета от гроба в софийската църква „Св. София“.

Везби с плетеници, някои от които, подобни на тази от Калояновия гроб, доста усложнени, са открити в древноруските земи. Те са с най-обща датировка XI–XII в., първите десетилетия на XIII в. (обр. 7) [Мезенцева, Г., Прилипко, Я. 1976, с. 245–248, рис. 1–3; Бузян, Г., Тетеря, Д. 2009, с. 96–97, рис. 4, 1–2].

О. В. Орфинская съобщава за верижки от редуващи се цветчета, оплетени от сърмени и съответно червени копринени нишки, открити в гроб от времето на Златната орда във „Водянское городище“, на р. Волга, отстоящо на около 40 км североизточно от Волгоград (обр. 8)⁹. Тази находка в много отношения е интересна за нашата тема, поради което тук и по-нататък в изложението ще приведем повече данни за нея. Цветчетата са с диаметър 5 мм и са разположени близо едно до друго. Открити са 434 цветчета, а общата дължина на верижката е била не по-малка от 2,6 м.

Английските изследователи отбелязват, че изработването на ленти – ширити, било важен занаят в средновековна Европа. Производството на тези изделия било тясно свързано с везането, но все пак се развивало самостоятелно [Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 130]. Примерът със софийската везана лентичка, като че ли много добре илюстрира тази тяхна констатация. А относно украсата, е важно да се отбележи още нещо. Тесни ширити, но изпълнени с друга техника – тъкани са с кори, открити при лондонските разкопки, но и на други места в Европа, са декорирани със сърмени нишки, оформящи малки кръгчета, правоъгълници, ромбове, с вписани в тях кръстчета и розети.

⁹ Орфинская, О. 2011, с. 237–238, рис. 2. Метализираните нишки (диаметър 0,35–0,40 мм) са предени – около копринено ядро е увита метална лентичка. Металът е разрушен напълно, открит е сребърен окис. О. Орфинская използва термините „золотные нити“ и „серебряный цвет“. Вероятно, смятам, за сърмата е използвана позлатена сребърна лентичка.

Едноцветна лентичка носи следи от пришиване на дребни метални осмолитни елементи, върху друга лента са били занитени дребни месингови украшения [Hampe, T. 1901, p. 50–51, no 2980; Mannowsky, W. 1938, 15, no 213, fig. 139; Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 131–133]. Видно е, че е имало подражаване, като с различни техники и материали са постигнати донякъде близки на външен вид изделия.

По ръбовете на някои от софийските лентички се наблюдава конецът, с който те са били пришити към друга тъкан. Той е малко по-светъл от кафявия цвят на копринената лентичка. Пришиващият конец е копринен, с дебелина около 0,4 мм, състои се от две силно пресукани помежду си в посока S нишки. Всяка от тези две нишки има силен Z сук и дебелина 0,2 мм. В някои места от лентичката, където конецът липсва, се съзират отворите, останали от него. Бодовете са през 2 мм.

Върху обратната страна на фрагменти от коментираните ленти от църквата „Св. София“, макар и рядко, се забелязват следи от позлатени метални обвивки, а и фрагменти от метализирана нишка, която се различава от сърмата, с която са изработени диагоналните кръстчета, украсяващи лентите¹⁰. Тази констатация показва, че изследваните ленти са били пришити към тъкан, съдържаща, поне в някои участъци, сърмени нишки.

Шевицата с двата реда копринени и сърмени усложнени диагонални кръстчета от Калояновия гроб се е развивала по ръбовете на покривало за глава. То е лежало под много представителна шапка, ушита от сърмена материя [Инкова, В. 1979, с. 17–19, 28–29, обр. 21].

Верижката от Водянский некропол (обр. 8), изследвана от О. Орфинская, е била пришита към оформения ръб на твърде луксозна копринена тъкан в сплитка кепърна дамаска¹¹. Това е дало основание на изследователката да предположи, че верижката от плетени сърмени и копринени цветчета е украсявала краищата на дрехата [Орфинская, О. 2011, с. 236–239, рис. 2].

Копринените ленти от лондонските ями доказано са използвани за обточване ръбовете на дрехите. Намерени са ленти, прегънати на две по централната си ос, с отвори от бодовете и останки от пришиващия конец. Тези тесни текстилни изделия се срещат и по разрезите на ръкавите при китката, затваряни с копчета [Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 142].

Липсват данни за местонамирането на тук разглежданите текстилни ленти в гроба от църквата „Св. София“. Все пак забелязаните следи от пришиване по техните ръбове и останки от сърмен текстил върху обратната им страна, както и установеното предназначение на лондонските лентички и верижката с плетени сърмени и копринени цветчета от Водянский некропол, ни водят до извода, че и софийските лентички вероятно са украсявали ръбовете на дреха и то явно доста представителна.

Оказва се, че сърмените елементи върху ширитите от столичната църква „Св. София“ като форма и техника на изпълнение, ни насочват към един по-широк времеви диапазон. Руските примери са с датировка XI – първите десетилетия на XIII в. [Мезенцева, Г., Прилипко, Я. 1976, с. 248; Бузян, Г., Тетеря, Д. 2009, с. 92]. Гроб № 39 открит, край търновската църква „Св. Четиридесет мъченици“, от който произлиза шевицата с усложнени кръстчета, част от изследователите свързват с цар Калоян († 1207 г.), но откривателят на гроба В. Вълв, както и повечето археолози, по стратиграфски данни го датират най-рано в последната четвърт на XIII в.¹² Водянското градище и съответно некрополът, а оттам и откритите верижки със сърмени и копринени цветчета, се свързват със Златната орда, в случая края на XIII–XIV в. [Орфинская, О. 2011, с. 239–240].

Какво могат да ни предоставят в полза на по-тясно датиране самите копринени ленти? Копринени ширити, тъкани в сплитка лито, се откриват в английските културни пластове, отложени през X–XI в. [Pritchard, F. 1984, p. 46–76], след което те изчезват, за да се появят отново в края на XIV в. В лентичките от XIV в. и за основа, и за вътък са влагани пресукани преди (две нишки със сук, пресукани

¹⁰ Сърмената нишка, останките от която са залепнали върху гърба на копринените лентички, има копринено светложълто ядро с дебелина под 0,2 мм. То се състои от две изходни първични снопчета коприна без сук, които са усукани помежду си в посока S. Металната лентичка, както при всички сърмени нишки от това време, обвива ядрото в посока S, но качеството и състоянието на позлатата изглеждат по-добри.

¹¹ При кепърната дамаска орнаментът се постига чрез смяна на сплитката на тъканта, в случая основен 3.1 кепър с вътъчен 3.1 кепър. Тъканта вероятно е с източен – китайски произход, като се допуска и средноазиатски [Орфинская, О. 2011, с. 237].

¹² Вълв, В. 1974, с. 50. Относно личността на погребения в гроб № 39 – цар Калоян или не, обобщено за различните мнения вж.: Божилков, И. 1985, с. 56–57; Овчаров, Д. 1992, с. 101–119.

помежду си). По-ранните лентички не са тъкани с такива прежди, а обикновено е използвана недегуменирана коприна – греж, без сук, но понякога нишките имат S сук. Тези особености показват, че ширитите от X–XI в. и съответно XIV в. имат различен произход. По-ранните вероятно са тъкани в малки работилници в Източното Средиземноморие или Централна Азия, докато по-късните са произвеждани в Лондон от вносни копринени нишки [Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 141–142].

Тъкните в сплитка лито ленти се откриват в лондонските септични ями, използвани през последната четвърт на XIV в. Ширитите обикновено се откриват със следи от пришиване или върху фрагменти от износени дрехи [Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 142]. Следователно може да се допусне, че производството на този вид ленти може да се измести към средата на XIV в. Все пак това се отнася за английското производство, а това на континента, в Италия например може да е по-ранно.

Смята се, че такива ленти са тъкани на миниатюрни станчета. Историческите извори показват, че в Лондон през XIV в. подобни тесни изделия, предназначени за пазара, са изработвани от жени, които организирали по-широко производство с няколко наемни работнички. [Dale, M. 1932, p. 327–329; Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 130]. На въпроса дали ленти, тъкани с кори са произвеждани в България е трудно да се отговори. Освен това ширитите от църквата „Св. София“ носят и сърмена украса и в края на краищата са декорирали доста представителна дреха. От друга страна, вносът на западни готови дрехи във византийския свят е доста засилен през XIV в. Тяхното търсене е отразено в творбите на византийските писатели от епохата, които негодуват срещу тази тенденция [Nicephori Gregorae, Byzantina historia..., p. 555; Ševčenko, I. 1960, p. 221; Laiou, A., Morisson, C. 2007, p. 191–192]. За внос на готови части от облеклото в България по това време свидетелстват и някои писмени извори [Гюзелев, В. 2013, с. 83–88].

Ако се оставят настрана подобни въпроси, въз основа на доказаното датироване на текстилните лентички от Лондон по-уверено може да се заключи, че разглежданите тесни копринени ширити от столичната църква „Св. София“, украсени със сърмена везба от плетени диагонални кръстчета, са изтъкани най-рано през първата половина на XIV в.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори:

Nicephori Gregorae, Byzantina historia...– Nicephori Gregorae. Byzantina historia. Vol. III. (ed. I. Bekker), Bonnae, 1855.

Публикации:

Божилев, И. 1985 – Иван Божилев. Фамилията на Асеневици (1186–1460). Генеалогия и просопография. София: Издателство на Българската академия на науките, 1985. [Ivan Bozhilov. Familiyata na Asenevtsi (1186–1460). Genealogia i prosopografia. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademija na naukite, 1985.]

Бузян, Г., Тетеря, Д. 2009 – Галина М. Бузян, Дмитро А. Тетеря. Тканини з ґрунтового могильника Переяслава Руського. – Археология, 2009, 3, 92–103. [Galina M. Buzyan, Dmitro A. Teterya. Tkanini z gruntovogo mogilynika Pereyaslava Rusykyogo. – Arheologia, 2009, 3, 92–103.]

Вълков, В. 1974 – Вълко Вълков. Новите разкопки на църквата „Св. четиридесет мъченици“ във Велико Търново (предварително съобщение). – Археология, 1974, 2, 37–54. [Valo Valov. Novite razkopki na tsarkvata “Sv. chetirideset machenitsi” vav Veliko Tarnovo (predvaritelno saobshtenie). – Arheologia, 1974, 2, 37–54.]

Гюзелев, В. 2013 – Васил Гюзелев. Сметководна делова писменост от Българското и Европейското средновековие. Пловдив, 2013. [Vasil Gyuzelev. Smetkovodna delova pismenost ot Balgarskoto i Evropeyskoto srednovekovie. Plovdiv, 2013.]

Дуйчев, И. 1944 – Иван Дуйчев. Из старата българска книжнина, II. София, 1944. [Ivan Duychev. Iz starata balgarska knizhnina, II. Sofia, 1944.]

Иванов, Й. 1911 – Йордан Иванов. Старобългарски и византийски пръстени. – Известия на Българското археологическо дружество. II, 1911, 1–14. [Yordan Ivanov. Starobalgarski i vizantiyski prasteni. – Izvestiya na Balgarskoto arheologicheskoto druzhestvo. II, 1911, 1–14.]

Инкова, В. 1979 – Веселина Инкова. Калояновото погребение. Техничко-лабораторни изследвания. София: Издателство на Българската академия на науките, 1979. [Veselina Inkova. Kaloyanovoto pogrebenie. Tehniko-laboratorni izsledvania. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata Akademia na naukite, 1979.]

Мезенцева, Г., Прилипко, Я. 1976 – Галина Г. Мезенцева, Я. П. Прилипко. Откритие Белгородското могильника. – Советская археология, 1976, 2, 245–248. [Galina G. Mezentseva, Y. P. Prilipko. Otkrytie Belgorodskogo mogilynika. – Sovetskaya arheologiya, 1976, 2, 245–248.]

Овчаров, Д. 1992 – Димитър Овчаров. Човек и добре да живее умира. София: Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец“ / Наука и изкуство, 1992. [Dimitar Ovcharov. Chovek i dobre da zhivee umira. Sofia: Voennoizdatelski kompleks “Sv. Georgi Pobedonosets” / Nauka i izkustvo, 1992.]

Орфинская, О. В. 2011 – Ольга В. Орфинская. Текстильные находки с Селитренного и Водянского городищ (раскопки Поволжской экспедиции 1974 и 1981 гг.). – В: Диалог городской и степной культур на евразийском пространстве. Материалы V Международной конференции „Диалог городской и степной культур на евразийском пространстве“, посвященной памяти Г. А. Федорова-Давыдова. г. Астрахань, 2 – 6 октября 2011 г. Астрахань, 2011, 235–240. [Olyga V. Orfinskaya. Tekstilnyye nahodki s seletrennogo i Vodyanskogo gorodisht (raskopki Povolzhskoy ekspeditsii 1974 i 1981 gg.). – V: Dialog gorodskoy i stepnoy kulytur na evraziyskom prostranstve. Materialy V Mezhdunarodnoy konferentsii “Dialog gorodskoy i stepnoy kulytur na evraziyskom prostranstve, posvyashtenoy ramyati G. A. Fedorova-Davyidova. g. Astrahany, 2 – 6 oktyabrya 2011 g., Astrahany, 2011, 235–240.]

Филов, Б. 1913 – Богдан Филов. Софийската църква „Св. София“. (Материали за историята на София. Кн. IV). София: Софийско археологическо дружество, 1913. [Bogdan Filov. Sofiyskata tsarkva „Sv. Sofia“. (Materiali za istoriyata na Sofia. Kn. IV.) Sofia: Sofiysko arheologicheskoto druzhestvo, 1913.]

Чокоев, И. 2011 – Иван Чокоев. Текстил от разкопките на църквата „Св. София“ в София. – В: Дни на науката ’2011. Съюз на учените в България, клон Велико Търново. Т. 1. Велико Търново, 2011, 27–34. [Ivan Chokoev. Tekstil ot razkopkite na tsarkvata v Sofia. – In: Dni na naukata ’2011. Sayuz na uchenite v Balgaria, klon Veliko Tarnovo. T. 1. Veliko Tarnovo, 2011, 27–34.]

Чокоев, И. 2006 – Иван Чокоев. Текстил от средновековни археологически обекти в България. Постигания и проблеми на проучванията. Велико Търново: Фабер, 2006. [Ivan Chokoev. Tekstil ot srednovekovni arheologicheski obekti v Balgariya. Postizheniya i problemi na prouchvaniyata. Veliko Tarnovo: Faber, 2006.]

Чокоев, И. 2012 – Иван Чокоев. Сърмен шнур от разкопките на дворцовата църква на Царевец във Велико Търново, в светлината на подобни находки. – Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново, XXVII, 2012, 295–313. [Ivan Chokoev. Sarmen shnur ot razkopkite na dvortsovata tsarkva na Tsarevets vav Veliko Tarnovo, v svetlinata na podobni nahodki. – Izvestia na Regionalen istoricheski muzey – Veliko Tarnovo, XXVII, 2012, 295–313.]

Чокоев, И. 2013 – Иван Чокоев. Архиерейски литургични одежди от Средновизантийския период. Идентификация на археологически текстил от Кърджали. Велико Търново. Фабер, 2013. [Ivan Chokoev. Arhierayski liturgichni odezhdi ot Srednovizantiyskiya period. Identifikatsiya na arheologicheski tekstil ot Kardzhali. Veliko Tarnovo, Faber, 2013.]

Crowfoot, E., Pritchard, Fr., Staniland, K. 2004 – Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard, Kay Staniland. Textiles and Clothing, c. 1150–1450 (Medieval Finds from Excavations in London, 4). London, Boydell press, 2004.

Dale, M. 1932 – Marian Dale. The London silkwomen of the fifteenth century. – Economic History Review, 1932, 4, 324–335.

Hampe, T. 1901 – Theodor Hampe. Katalog der Gewebesammlung Germanischen Nationalmuseums, vol. 2, Stickeren, Spitzen und Posamentierarbeiten. Nuremberg, 1901.

Laiou, A., Morrisson, C. 2007 – Angeliki Laiou, Cécile Morrisson. The Byzantine Economy. New York: Cambridge University Press, 2007.

Mannowsky, W. 1938 – Walter Mannowsky. Der Danziger Paramentenschatz, vol. V, Berlin & Leipzig, 1938.

Pritchard, F. 1984 – Frances Pritchard. Late Saxon textile from the city of London. – Medieval Archaeology, 28, 1984, 46–76.

Ševčenko, I. 1960 – Igor Ševčenko. Alexios Makrembolites and his ‘Dialogue Between the Rich and the Poor’. – Сборник радова Византолошког института. [Zbornik radova Vizantoloskog instituta], 6, 1960, 187–228.

СПИСЪК НА ОБРАЗИТЕ (Вж. Приложение, с. 401 и сл.)

Обр. 1а. Лентички от некропола на църквата „Св. София“ в София, след първата консервация (сн. З. Николов). [Lentichki ot nekropola na tsarkvata „Sv. Sofia“ v Sofia, sled parvata konservatsia (sn. Z. Nikolov).]

Обр. 1б. Лентички от некропола на църквата „Св. София“ в София, след втората консервация (сн. З. Николов). [Lentichki ot nekropola na tsarkvata „Sv. Sofia“ v Sofia, sled vtorata konservatsia (sn. Z. Nikolov).]

Обр. 2. Лентички от некропола на църквата „Св. София“ в София. Детайли: **а)** лицева страна; **б)** обратна страна (макро) (сн. З. Николов). [Lentichki ot nekropola na tsarkvata “Sv. Sofia” v Sofia. Detayli: a) litseva strana; b) obratna strana (makro) (sn. Z. Nikolov).]

Обр. 3. Лентичката от некропола на църквата „Св. София“ в София. Детайл (макро) (сн. З. Николов). [Lentichkata ot nekropola na tsarkvata „Sv. Sofia“ v Sofia. Detayl (makro) (sn. Z. Nikolov).]

Обр. 4. Везаната плетеница от некропола на църквата „Св. София“ в София. Детайл (макро) (сн. З. Николов). [Vezanata pletenitsa ot nekropola na tsarkvata „Sv. Sofia“ v Sofia. Detayl (makro) (sn. Z. Nikolov).]

Обр. 5. Обратна страна на лентичката. Наблюдават се излизанията на сдвоената сърмена нишка от везбата – плетеница на гърба на лентичката (сн. З. Николов). [Obratna strana na lentichkata. Nablyudavat se izlizaniyata na sdvoenata sarmena nishka ot vezbata – pletenitsa na garba na lentichkata (sn. Z. Nikolov).]

Обр. 6. Сърмено диагонално кръстче с разширени пресечени рамене и възстановка на шевицата от гроб № 39 (Калоянов), некропол на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново (по В. Инкова). [Sarmeno diagonalno krastche s razshireni presecheni ramene i vazstanovka na shevitsata ot grob № 39 (Kaloyanov), nekropol na tsarkvata „Sv. Chetirideset machenitsi“ vav Veliko Tarnovo (po V. Inkova).]

Обр. 7. Везани плетеници от некропола на Переяслав (по Г. М. Бузян и Д. А. Тетеря). [Vezani pletenitsi ot nekropola na Pereyaslav (po G. M. Buzyan i D. A. Teterya).]

Обр. 8. Общ вид на плетената верижка от некропола на Водянското градище и схема на оплитането на отделно цветче (по О. В. Орфинская). [Obsht vid na pletenata verizhka ot nekropola na Vodyanskoto gradishte i shema na oplitaneto na otdelno tsvetche (po O. V. Orfinskaya).]